

УДК 341.4:343.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.92.5.42>

МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО КАТУВАННЯ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ

Будник Л.А.,
*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри безпеки та правоохоронної діяльності
Західноукраїнського національного університету
ORCID: 0000-0002-1393-9354*

Ронська О.Г.,
*кандидат економічних наук,
доцент кафедри безпеки
та правоохоронної діяльності
Західноукраїнського національного університету
ORCID: 0000-0002-9856-3105*

Будник Л.А., Ронська О.Г. Міжнародне співробітництво у кримінальних провадженнях про катування в умовах повномасштабної війни.

Стаття присвячена дослідженню правових, організаційних та інституційних аспектів міжнародного співробітництва у кримінальних провадженнях, що стосуються злочинів катувань, учинених у контексті воєнного стану в Україні. Метою статті є аналіз сучасних форм міжнародної співпраці у кримінальних провадженнях, пов'язаних із катуваннями, а також оцінка ефективності цих механізмів у контексті воєнного стану в Україні. У дослідженні застосовано комплекс загальнонаукових і спеціально-правових методів, зокрема діалектичний, системно-структурний, порівняльно-правовий та формально-юридичний, що забезпечили всебічний аналіз міжнародного співробітництва у кримінальних провадженнях про катування. Використання цих методів дозволило узагальнити практику міжнародних інституцій. Розкрито сутність катування як злочину проти людяності та воєнного злочину, визначено його міжнародно-правову природу на основі положень Конвенції ООН проти катувань і Римського статуту Міжнародного кримінального суду. Проаналізовано національне законодавство України та його узгодженість із міжнародними стандартами. Висвітлено діяльність ключових міжнародних інституцій – Комітету ООН проти катувань, Європейського комітету із запобігання катуванням, Міжнародного кримінального суду, Ради Європи, ОБСЄ та Євроюсту у документуванні, моніторингу й переслідуванні злочинів катувань, скоєних під час збройної агресії російської федерації проти України. Розглянуто українську практику фіксації таких злочинів, створення спільних слідчих груп, обмін доказами з міжнародними партнерами, використання Стамбульського протоколу для документування фактів катувань. З'ясовано основні проблеми реалізації міжнародного співробітництва: складнощі доказування, обмежений доступ до окупованих територій, потребу у захисті свідків і потерпілих, а також уніфікації електронних баз даних воєнних злочинів. На основі проведеного аналізу запропоновано напрями вдосконалення взаємодії України з міжнародними органами: розширення програм технічної допомоги, підвищення кваліфікації слідчих і прокурорів.

Ключові слова: катування, міжнародне співробітництво, кримінальне провадження, воєнні злочини, злочини проти людяності.

Budnyk L.A., Ronska O.H. International cooperation in criminal proceedings of torture in the conditions of full-scale war.

The article is devoted to the study of legal, organizational and institutional aspects of international cooperation in criminal proceedings concerning crimes of torture committed in the context of martial

law in Ukraine. The purpose of the article is to analyze modern forms of international cooperation in criminal proceedings related to torture, as well as to assess the effectiveness of these mechanisms in the context of martial law in Ukraine. The study applied a complex of general scientific and special legal methods, in particular dialectical, systemic-structural, comparative-legal and formal-legal, which provided a comprehensive analysis of international cooperation in criminal proceedings on torture. The use of these methods allowed to generalize the practice of international institutions. The essence of torture as a crime against humanity and a war crime is revealed, its international legal nature is determined on the basis of the provisions of the UN Convention against Torture and the Rome Statute of the International Criminal Court. The national legislation of Ukraine and its consistency with international standards are analyzed. The activities of key international institutions – the UN Committee against Torture, the European Committee for the Prevention of Torture, the International Criminal Court, the Council of Europe, the OSCE, and Eurojust – in documenting, monitoring, and prosecuting crimes of torture committed during the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine are highlighted. The Ukrainian practice of recording such crimes, creating joint investigation teams, exchanging evidence with international partners, and using the Istanbul Protocol to document facts of torture are considered. The main problems of implementing international cooperation are identified: the difficulties of proving, limited access to occupied territories, the need to protect witnesses and victims, and the unification of electronic databases of war crimes. Based on the analysis, directions for improving Ukraine's interaction with international bodies are proposed: expanding technical assistance programs, improving the skills of investigators and prosecutors.

Key words: torture, international cooperation, criminal proceedings, war crimes, crimes against humanity.

Постановка проблеми. Повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України, призвела до безпрецедентного рівня насильства, масових порушень прав людини та міжнародного гуманітарного права. Одними з найтяжчих злочинів, які набули системного характеру на окупованих територіях України, є катування та жорстоке поводження з цивільним населенням і військовополоненими. За даними Управління Верховного комісара ООН з прав людини, лише за період 2022–2024 років було задокументовано сотні випадків катувань, що мають ознаки злочинів проти людяності [1].

В умовах воєнного стану українська правоохоронна система зіштовхується з численними викликами у документуванні, розслідуванні та притягненні винних до відповідальності. Тому міжнародне співробітництво, як на рівні двосторонніх угод, так і в межах міжнародних організацій, стало одним із ключових інструментів у боротьбі з катуваннями та іншими порушеннями гуманітарного права.

Метою статті є аналіз сучасних форм міжнародної співпраці у кримінальних провадженнях, пов'язаних із катуваннями, а також оцінка ефективності цих механізмів у контексті воєнного стану в Україні.

Стан опрацювання проблематики. Дослідженню питань міжнародного співробітництва під час кримінального провадження присвячували свої праці Мазур Т., Щербина Л., Бекетов О., Нагорнюк-Данилюк О., Мудряк Т., Зуєв В., Сердюк В., Бабанли Р., Підгородинська А., Сизоненко А. та інші науковці.

У працях останніх років підкреслюється важливість створення єдиного механізму обміну доказовою інформацією та формування спільних стандартів розслідування злочинів проти людяності. Загалом дослідники відзначають, що ефективне міжнародне співробітництво є ключовою умовою забезпечення невідворотності покарання за катування, скоєні під час повномасштабної війни проти України.

Подальша наукова розробка цієї теми є надзвичайно важливою, оскільки ефективність міжнародного співробітництва у кримінальних провадженнях про катування безпосередньо впливає на можливість притягнення винних до відповідальності та відновлення справедливості для жертв.

Виклад основного матеріалу дослідження. Катування визнане одним із найтяжчих порушень прав людини у міжнародному праві. Основним універсальним актом, що визначає поняття катування, є Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження чи покарання 1984 року. Відповідно до статті 1 Конвенції, катування – це «будь-яка дія, якою будь-якій особі навмисно завдаються сильний біль чи страждання

фізичного або морального характеру з метою отримання від неї або третьої особи зізнання чи відомостей, покарання за дії, які вона або третя особа вчинила чи підозрюється у вчиненні, або залякування чи примусу, коли такі біль або страждання завдаються державним службовцем або іншою особою, яка діє в офіційній якості» [2].

У національному законодавстві України відповідальність за катування передбачена статтею 127 Кримінального кодексу України. Ця стаття визначає катування як умисне заподіяння сильного фізичного болю або фізичного чи морального страждання шляхом насильства, з метою примусу потерпілого або іншої особи до певних дій, отримання відомостей, покарання чи залякування [3].

Однак у контексті міжнародних злочинів катування може розглядатися не лише як окремий злочин, а і як елемент воєнних злочинів або злочинів проти людяності, відповідно до Римського статуту Міжнародного кримінального суду (МКС). Стаття 7 Статуту відносить катування до злочинів проти людяності, якщо вони вчиняються у рамках широкомасштабного або систематичного нападу на цивільне населення [4]. У свою чергу, стаття 8 кваліфікує катування як воєнний злочин, якщо воно скоєне під час міжнародного або неміжнародного збройного конфлікту.

Таким чином, у сучасному міжнародному праві катування розглядається як подвійний злочин – проти особи та проти всього людства. Саме тому міжнародне співробітництво у його розслідуванні має ключове значення для забезпечення невідворотності покарання та зміцнення системи міжнародної справедливості.

Система міжнародних механізмів боротьби з катуваннями є багаторівневою, поєднуючи універсальні та регіональні інструменти. Центральне місце серед них посідає Конвенція ООН проти катувань, що встановлює обов'язок держав-учасниць ефективно запобігати, розслідувати та карати за катування, а також співпрацювати між собою у сфері кримінального переслідування винних осіб. Ключовим контрольним органом у межах Конвенції є Комітет проти катувань (САТ), який здійснює моніторинг виконання зобов'язань держав і розглядає індивідуальні скарги (за наявності відповідної декларації). Україна є стороною Конвенції з 1987 року та регулярно подає доповіді до САТ. У 2022–2024 роках Комітет неодноразово закликав Україну та міжнародну спільноту забезпечити ефективне розслідування злочинів катувань, вчинених під час воєнних дій.

Регіональний рівень забезпечення запобігання катуванням представлений Європейським комітетом із запобігання катуванням (СРТ), створеним у межах Європейської конвенції. Цей комітет здійснює моніторингові візити до місць несвободи, а також публікує звіти з рекомендаціями. Після початку російської агресії СРТ провів кілька спеціальних візитів в Україну (2022–2023 рр.), фіксуючи факти катувань українських військовополонених з боку рф.

Окрему роль відіграє Міжнародний кримінальний суд (МКС), створений на підставі Римського статуту. Україна підписала Римський статут у 2000 році, однак його ратифікація на національному рівні відбулася лише у серпні 2024 року. Це надало Міжнародному кримінальному суду можливість розпочати попереднє вивчення ситуації в Україні. Результатом цього процесу стало відкриття розслідувань воєнних злочинів. У відповідь на окупацію Криму та частини Донбасу російською федерацією, Офіс Прокурора МКС розпочав перевірку фактів можливих воєнних злочинів і злочинів проти людяності, включно з аналізом випадків убивств цивільних осіб, катувань, сексуального насильства та обстрілів цивільної інфраструктури [5]. У березні 2023 року МКС видав ордери на арешт посадових осіб рф, що є безпрецедентним кроком у напрямку міжнародної відповідальності. Важливу роль у фіксації та міжнародній оцінці порушень прав людини в Україні відіграють спеціальні механізми Організації Об'єднаних Націй. Зокрема, Спеціальний доповідач ООН з питань катувань, який у 2023 році здійснив візит до України, наголосив на системному характері застосування катувань з боку російських військових у тимчасово окупованих регіонах [6].

Водночас Місія ООН з моніторингу прав людини в Україні (HRMMU) продовжує документувати факти катувань, нелюдського поводження та інших грубих порушень міжнародного гуманітарного права, передаючи зібрані матеріали до відповідних міжнародних судових інстанцій. Додатково, Міжнародна комісія з розслідування порушень у контексті збройної агресії російської федерації проти України, створена рішенням Ради ООН з прав людини у 2022 році, здійснює незалежний аналіз доказів воєнних злочинів та злочинів проти людяності, що є важливим елементом міжнародних зусиль із забезпечення відповідальності за скоєні злочини [7]. Таким чином, міжнародно-правові механізми відіграють подвійну роль: по-перше, сприяють збору доказів для подальших кримінальних переслідувань, а по-друге, зміцнюють координацію між національними органами влади України та міжнародними структурами.

Україна, перебуваючи у стані збройної агресії, була змушена адаптувати свою кримінально-правову систему до умов війни. Одним із пріоритетів стало розслідування злочинів катувань, учинених військовослужбовцями РФ та іншими окупаційними структурами. Згідно з даними Офісу Генерального прокурора України, станом на серпень 2025 року розслідується понад 450 кримінальних проваджень щодо фактів катувань та жорстокого поводження з військовополоненими. «Такі факти є предметом досудового розслідування у кримінальних провадженнях, зареєстрованих за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого частиною 2 статті 438 Кримінального кодексу України (воєнні злочини 12300 кримінальних проваджень, пов'язаних із катуваннями цивільних осіб і військовополонених. Серед них – випадки в Ізюмі, Бучі, Херсоні, Мелітополі, Маріуполі, Куп'янську та інших містах» [8].

Фіксація злочинів здійснюється у співпраці з міжнародними організаціями – Міжнародною комісією з питань зниклих безвісти (ICMP), Офісом ООН з прав людини, а також у межах спільних слідчих груп під егідою Євроюсту 2024 [9]. Українські прокурори та слідчі беруть участь у спільних розслідуваннях із Литвою, Польщею, Естонією, Нідерландами та іншими державами.

Ефективне розслідування катувань, учинених у контексті міжнародного збройного конфлікту, вимагає широкої координації між державами, міжнародними організаціями та судовими інституціями. Форми міжнародного співробітництва включають: виконання запитів про міжнародну правову допомогу – отримання та передача доказів, допит свідків, проведення експертиз; видачу (екстрадицію) осіб, причетних до злочинів катувань; створення спільних слідчих груп; передачу матеріалів до міжнародних судових органів, зокрема МКС.

Документування катувань у зоні бойових дій супроводжується дефіцитом технічних та експертних ресурсів. Значна частина доказів втрачається через обстріли або недоступність територій. Також спостерігається фрагментованість баз даних між різними відомствами – прокуратурою, СБУ, поліцією, що ускладнює передачу інформації міжнародним партнерам. Співпраця у сфері документування фактів катувань в Україні ґрунтується на положеннях Стамбульського протоколу – основного міжнародного стандарту ООН з розслідування та фіксації катувань і жорстокого, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання. Цей документ, визначає чіткі методологічні, етичні й технічні вимоги до фіксації свідчень жертв катувань, збору медичних, психологічних і матеріальних доказів [10]. В Україні застосування Стамбульського протоколу стало особливо актуальним у контексті масштабних воєнних злочинів, вчинених російськими військовими під час збройної агресії. На його основі створюється система міжвідомчої та міжсекторальної взаємодії між правоохоронними органами, медичними установами, судово-медичними експертами, правозахисними організаціями та міжнародними партнерами. Такий підхід забезпечує уніфікацію стандартів документування випадків катувань, що підвищує доказову цінність зібраних матеріалів у національних та міжнародних судових процесах.

Практична реалізація положень Стамбульського протоколу передбачає підготовку спеціалістів, які пройшли навчання з методології виявлення, фіксації та оцінки наслідків катувань. Це включає проведення медичних і психологічних експертиз, стандартизованих інтерв'ю з постраждалими, фото- та відеофіксацію тілесних ушкоджень, збір доказів із місць утримання, а також належне документування умов, у яких відбувалися катування.

Застосування Стамбульського протоколу забезпечує не лише технічну точність у документуванні, а й етичну складову процесу – повагу до гідності жертв, забезпечення конфіденційності, недопущення повторної травматизації. Завдяки цьому підходу Україна формує систему, здатну ефективно збирати й зберігати докази катувань відповідно до міжнародних стандартів, що є ключовою передумовою для подальшого притягнення винних до відповідальності в рамках Міжнародного кримінального суду, майбутнього Спеціального трибуналу та національних судів. Українські фахівці проходять сертифікацію для застосування цих методик у практиці.

Особливого значення набуває взаємне визнання доказів між державами-партнерами. Це дозволяє уникнути дублювання розслідувань і створити цілісну доказову базу для міжнародних трибуналів.

Ключовим напрямом у сфері зміцнення національної системи правосуддя та забезпечення ефективної взаємодії з міжнародними механізмами є створення єдиного електронного реєстру воєнних злочинів, який має на меті уніфікувати процес збирання, перевірки та збереження доказової інформації про порушення міжнародного гуманітарного права. Такий реєстр стане центральним елементом системи обліку злочинів, зокрема катувань, убивств, сексуального насиль-

ства, депортацій, руйнувань цивільної інфраструктури та інших дій, що можуть кваліфікуватися як воєнні злочини чи злочини проти людяності.

Основна мета цього електронного інструменту полягає у забезпеченні стандартизованого документування фактів порушень, що відповідатиме процедурним і доказовим вимогам міжнародних судових інстанцій, зокрема Міжнародного кримінального суду, Міжнародного суду ООН, Європейського суду з прав людини та майбутнього Спеціального трибуналу щодо злочину агресії. Єдиний формат збирання даних дозволить уникнути дублювання, забезпечити надійність джерел і створити єдину доказову базу, придатну для використання у міжнародних судових процесах. Важливим аспектом реалізації цього проекту є інтеграція реєстру з уже існуючими базами даних українських правоохоронних органів, військової прокуратури, правозахисних організацій та міжнародних партнерів. Для цього необхідно забезпечити високий рівень кібербезпеки, захисту персональних даних потерпілих та свідків, а також впровадити сучасні технології верифікації інформації – зокрема використання геолокаційних даних, цифрової експертизи фото- та відеоматеріалів, блокчейн-систем для фіксації ланцюга зберігання доказів.

Створення єдиного електронного реєстру воєнних злочинів не лише сприятиме підвищенню ефективності розслідувань, а й матиме важливе гуманітарне та політичне значення. Він стане інструментом відновлення справедливості для жертв збройної агресії, засобом протидії безкарності та потужним аргументом України у міжнародних судових і дипломатичних процесах. У перспективі цей реєстр може стати основою для формування національного центру документування воєнних злочинів, який інтегруватиметься в європейську та глобальну систему правосуддя.

Водночас українська практика стикається з низкою викликів: обмежений доступ до місць, де могли відбуватися катування (території тимчасової окупації або прифронтові зони); складність ідентифікації потерпілих і свідків через їх евакуацію або депортацію; недостатня кількість судово-медичних експертів, підготовлених для документування катувань; психологічна травмація жертв, що ускладнює процес свідчення. Незважаючи на це, Україна демонструє позитивну динаміку у взаємодії з міжнародними партнерами. Важливе місце в цьому напрямку належить ратифікація 15.07.2025 року Угоди між Україною та Радою Європи про створення Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України [11].

Таким чином, міжнародне співробітництво у кримінальних провадженнях про катування є правовою категорією, що визначає рівень інтеграції України у систему міжнародного правосуддя.

Висновки. Проблематика катувань у контексті збройної агресії проти України стала однією з найгостріших у сучасному міжнародному праві. Системність, масовість і жорстокість цих злочинів вимагають комплексного підходу – поєднання національних і міжнародних механізмів розслідування, переслідування та покарання винних.

Дослідження показало, що міжнародне співробітництво є невід’ємною умовою ефективного кримінального переслідування за катування, особливо в умовах воєнного стану. Створення спільних слідчих груп, передача доказів до МКС, залучення міжнародних експертів до фіксації злочинів свідчить про формування нової моделі інтегрованого правосуддя, у якій національні органи діють у тісній координації з міжнародними структурами.

Подальший розвиток міжнародної співпраці має включати: імплементацію міжнародних стандартів до українського законодавства; розбудову системи захисту потерпілих і свідків; розширення співпраці з МКС та іншими трибуналами; цифровізацію доказових баз і створення єдиного міжнародного реєстру воєнних злочинів; підготовку кадрів, здатних працювати на перетині національного й міжнародного кримінального права.

Україна сьогодні не лише потерпає від воєнних злочинів, але й формує унікальний досвід міжнародно-правового реагування на них. Цей досвід уже стає взірцем для майбутньої архітектури міжнародної системи правосуддя, спрямованої на подолання безкарності за катування та інші злочини проти людяності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Word report 2025 URL: <https://www.hrw.org/uk/world-report/2025/country-chapters/ukraine>.
2. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведінки чи покарання від 10.12.1984 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text.

3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-14. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
4. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду. Римський статут ратифіковано із заявами Законом № 3909-IX від 21.08.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.
5. Гуртова К.М., Татарінов О.С. Співпраця України з Міжнародним кримінальним судом: розвиток і перспективи Злочинність і протидія їй в умовах війни та у повоєнній перспективі: міждисциплінарна панорама: зб. тез доп. II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 16 квіт. 2025 р.). Вінниця: ХНУВС, 2025. С. 458–461. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/handle/123456789/23752>.
6. UN Human Rights Ukraine released reports on treatment of prisoners of war and overall human rights situation in Ukraine. URL: <https://ukraine.un.org/en/224744-un-human-rights-ukraine-released-reports-treatment-prisoners-war-and-overall-human-rights>.
7. Комісія ООН виявила нові докази воєнних злочинів військових РФ в Україні. URL: <https://suspilne.media/706448-komisija-onn-viavila-novi-dokazi-voennih-zlociniv-vijskovih-rf-v-ukraini>.
8. Правоохоронці розслідують понад 450 проваджень через жорстоке поводження Росії з українськими військовополоненими. URL: <https://www.slidstvo.info/news/pravookhorontsi-rozsliduiut-ponad-450-provadzhen-cherez-zhorstoke-povodzhennia-rosii-z-ukrainskymy-viyskovopolonennyi-ofis-henprokurora>.
9. Eurojust year in review. URL: <https://www.eurojust.europa.eu/news/2024-eurojust-year-review>.
10. Стамбульський протокол. Посібник з питань ефективного розслідування і документування фактів катувань та іншого жорстокого, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання. ООН. Нью-Йорк і Женева. 2004. URL: <https://ukraine.un.org/sites/default/files/2021-06/Istanbul%20Protocol%20in%20Ukrainian.pdf>.
11. Угода між Україною та Радою Європи про створення Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_002-25#Text.